

ईशकेनकठोपनिषदः सभाष्याः

Program in which it is offered: Shastri Fifth Semester

Course Category: Core

Course Code – VK224

Course Credit Structure: 5

- Lecture: 5
- Tutorial:
- Practical: N.A.

Contact Hours per week: 5

1. Introduction

प्रस्थानत्रय्यामन्यतमस्य श्रुतिप्रस्थानस्य तात्पर्यार्थविचार एव वेदान्तशास्त्रस्य मुख्यो व्यापारः। तत्र दशसूपनिषत्सु उपनिषत्त्रयम् शाङ्करभाष्यसहितम् अस्मिन् सत्रे पाठ्यत्वेन निर्धारितं वर्तते -

1. ईशावास्योपनिषद्
2. केनोपनिषद्
3. कठोपनिषद्

ईशावास्योपनिषद् – काण्डद्वयात्मिकायाः शुक्लयजुःसंहितायाः प्रथमाध्यायस्य प्रथममन्त्रमारभ्यैकोनचत्वारिंशाध्यायसमाप्तिपर्यन्तं दर्शपूर्णमासाद्यश्वमेधान्तं कर्मकाण्डं प्रतिपादितम्। अन्तिमे चत्वारिंशोऽध्याये अष्टादशभिर्मन्त्रैः ज्ञानकाण्डं प्रतिपादितम्। तस्यैवैतस्य अन्तिमाध्यायस्य परमात्मतत्त्वप्रतिपादकत्वेन ब्रह्मविद्योपनिषदिति व्यवहारो भवति। अस्याश्च संहितोपनिषद ईशावास्यमिति मन्त्रम्पुरस्कृत्य प्रवृत्तत्वात् ईशावास्योपनिषदिति नाम्ना व्यवहारः शास्त्रे प्रसिद्धः। यद्यपि शुक्लयजुर्वेदीयमाध्यन्दिनशाखायामपीयमुपनिषदुपलभ्यत एव तथापि श्रीमद्भगवत्पादैः काण्वशाखीयोपनिषद एव भाष्यं विरचितमिति तद्भाष्यमत्र पाठ्यक्रमे पाठ्यत्वेन निर्धारितं वर्तते।

केनोपनिषद् – सामवेदीयतलवकारब्राह्मणोपनिषदियमत्यन्तं वैशिष्ट्यं बिभर्ति। एतदुपरि भगवत्पादैः भाष्यद्वयं विरचितं पदभाष्यं वाक्यभाष्यञ्च। तत्र वाक्यभाष्यरचनायां किम्बीजमित्याकाङ्क्षायामानन्दगिर्याचार्यैरुक्तं – “केनेषितमित्यादिकां सामवेदशाखाभेदब्राह्मणोपनिषदं पदशो व्याख्यायापि न तुतोष भगवान्भाष्यकारः शरीरकैर्यायैरनिर्णीतार्थत्वादिति न्यायप्रधानश्रुत्यर्थसङ्ग्राहकैर्वाक्यैर्व्याचिख्यासुः...” इति। अनेन वाक्यभाष्यस्य किञ्चिद्वैशिष्ट्यं पदभाष्यापेक्षया ज्ञायते।

कठोपनिषद् – उपनिषदियं कृष्णयजुर्वेदीयकठशाखायामुपलभ्यते। अध्यायद्वयात्मिकायामस्याम्प्रत्यध्यायं वल्लीत्रयं वर्तते। अस्या उपनिषदः शाङ्करभाष्यम् पाठ्यत्वेन अत्र सत्रे निर्धारितं वर्तते।

2. Course Objectives

- निर्दिष्टग्रन्थस्थविषयाणां परिज्ञानम्

3. Prerequisites

- शास्त्राध्ययनेऽभिरुचिः
- तर्कसङ्ग्रहदीपिकाज्ञानम्
- गीताभाष्याध्ययनम्

4. Readings

- आनन्दाश्रमसंस्कृतग्रन्थावलिः, ईशावास्योपनिषत्सटीकशाङ्करभाष्योपेता, रत्नागिरिनिवासिभिर्वेदशास्त्रज्ञैर्महामहोपाध्यायैः आगाशे-इत्युपाह्वैर्बालशास्त्रिभिः संशोधिता, आनन्दाश्रममुद्रणालयः, पुणे।
- आनन्दाश्रमसंस्कृतग्रन्थावलिः, केनोपनिषत्सटीकशाङ्करपदभाष्यवाक्यभाष्योपेता, आनन्दाश्रममुद्रणालयः, पुणे।
- सटीकाद्वयशाङ्करभाष्योपेता काठकोपनिषत्, आनन्दाश्रममुद्रणालयः, पुणे।

5. Module-wise topics

Module -1 – ईशावास्योपनिषत् - शांकरभाष्यासहिता

Sessions: 10

Objectives -

- भाष्यस्थविषयाणां ज्ञानम्

Topics -

- सर्वत्रब्रह्मदृष्ट्युपदेशः
- अज्ञानिनो निन्दा
- आत्मस्वरूपम्
- सर्वत्रात्मदर्शिनो विजिगृप्साराहित्योक्तिः
- कर्मोपासनयोः समुच्चयः
- समुच्चितयोस्तयोफलम्
- व्यक्ताव्यक्तोपासनयोः समुच्चयः
- व्यक्ताव्यक्तोपासनासमुच्चयफलम्
- उपासकस्य मार्गयाचना

Readings -

आनन्दाश्रमसंस्कृतग्रन्थावलिः, ईशावास्योपनिषत्सटीकशाङ्करभाष्योपेता, रत्नागिरिनिवासिभिर्वेदशास्त्रज्ञैर्महामहोपाध्यायैः आगाशे-इत्युपाह्वैर्बालशास्त्रिभिः संशोधिता, आनन्दाश्रममुद्रणालयः, पुणे।

Module -2 - केनोपनिषत् सशाङ्करभाष्या - प्रथमद्वितीयखण्डौ

Sessions: 10

Objectives -

- निर्दिष्टग्रन्थस्थविषयाणां ज्ञानम्

Topics -

- सम्बन्धभाष्यम्
- आत्मनोऽविकार्यत्वादिनिरूपणम्
- आत्मनोऽज्ञेयत्वानिर्वचनीयत्वे
- ब्रह्मणो वागाद्यतीतत्वम्
- ब्रह्मज्ञानस्य अनिर्वचनीयत्वम्
- ब्रह्मानुभूतिवर्णनम्
- ज्ञातुरज्ञत्वमज्ञस्य ज्ञातृत्वम्
- ब्रह्मणः प्रतिबोधविदितत्वम्

Readings -

आनन्दाश्रमसंस्कृतग्रन्थावलिः, केनोपनिषत्सटीकशाङ्करपदभाष्यवाक्यभाष्योपेता, आनन्दाश्रममुद्रणालयः, पुणे।

Module -3 - केनोपनिषत् सशाङ्करभाष्या - तृतीयचतुर्थखण्डौ

Sessions: 10

Objectives

- निर्दिष्टभागस्य विषयपरिज्ञानम्

Topics -

- यक्षोपाख्यानम्
- ईश्वरस्य जगन्नियन्तृत्वनिरूपणम्
- ईश्वरस्य सार्वत्र्यस्थापनम्
- अनादिभेदस्य औपाधिकत्वम्
- बन्धमोक्षव्यवस्था
- तपप्रभृतीनां ब्रह्मविद्याया अशेषत्वप्रतिपादनम्

Readings -

आनन्दाश्रमसंस्कृतग्रन्थावलिः, केनोपनिषत्सटीकशाङ्करपदभाष्यवाक्यभाष्योपेता, आनन्दाश्रममुद्रणालयः, पुणे।

Module -4 - काठकोपनिषद् सशाङ्करभाष्या- प्रथमोऽध्यायः

Sessions - 25

Objectives -

- निर्दिष्टग्रन्थस्थविषयाणां परिज्ञानम्

Topics -

- प्रथमाध्यायस्य प्रथमवल्ली
- प्रथमाध्यायस्य द्वितीयवल्ली
- प्रथमाध्यायस्य तृतीयवल्ली

Readings -

आनन्दाश्रमसंस्कृतग्रन्थावलिः, सटीकाद्वयशाङ्करभाष्योपेता काठकोपनिषत्, आनन्दाश्रममुद्रणालयः, पुणे।

Module- 5 - काठकोपनिषद् सशाङ्करभाष्या - द्वितीयाध्यायः

Sessions: 20

Objectives -

- निर्दिष्टग्रन्थस्थविषयाणां ज्ञानम्

Topics -

- द्वितीयाध्यायस्य प्रथमा वल्ली
- द्वितीयाध्यायस्य द्वितीया वल्ली
- द्वितीयाध्यायस्य तृतीया वल्ली

Readings -

आनन्दाश्रमसंस्कृतग्रन्थावलिः, सटीकाद्वयशाङ्करभाष्योपेता काठकोपनिषत्, आनन्दाश्रममुद्रणालयः, पुणे।

6. Pedagogy

शास्त्रीयविषयाणां पारम्परिकरीत्या आधुनिकप्रणाल्या प्रयोगमाध्यमेन प्रतिविषयं सम्भवद्दृष्टान्तमाध्यमेन च अध्यापनं भविष्यति।
प्रतिसप्ताहमधीतविषयाणामनुवादश्च भविष्यति।

7. Evaluation Pattern:

Sr. No.	Evaluation Pattern	Percentage
१.	अधीतविषयाणामनुवाद :	15 %
२.	अभिलेखः	15%
२.	अर्द्धवार्षिकी परीक्षा	25 %
३.	वार्षिकपरीक्षा	45 %

